
L'agulla en un paller

per Xavier Amorós i Solà

La proclamació de la República a Reus va tenir una acollida entusiàstica, com a tot Catalunya, i per a mi la va tenir en tots els meus mons, tret del de l'escola. Jo anava a la classe de pàrvuls d'unes monges que estaven instal·lades molt a prop de casa. A aquestes monges —de la teula o monges franceses, que de les dues maneres eren conegudes popularment—, l'esdeveniment se'ls indigestà. El dia 15 d'abril va ser festa general. No va ser una suspensió d'activitats per temor o per prudència; va ser una autèntica festa per a quasi tothom. A la classe de l'«hermana Cessari» —una dona com un sergent, napoleònic, suposo, que quan s'emprenyava, i ho feia sovint, amollava, en francès, un reguitzell de frases amb música de renecs— només va assistir-hi un sol noi, el millor alumne, per cert, estudiós i aprofitat, fill de l'encarregat de la cereria del Castell. Per l'assistència excepcional, el noi va ser premiat amb els màxims guardons que el reglament tenia previstos. Jo vaig fer-hi cap el dia setze i duia un minúscul llacet amb les quatre barres a la solapa del gec i vaig ser increpat per una monja castellana que guardava l'ordre a la sortida: «*Los niños de la Presentación* —el nom solemne de l'escola— *no llevan estas cosas*», i em va confiscar el llacet.

Jo no era *un niño de la Presentación*. Era fill d'uns petit-burgesos, pràcticament nounats com a tals. I m'interessaven molt més els avis de Maials (l'avi sastre) i l'avi de Pradell (l'avi forner) que les amistats dels meus pares —molt superficials, per altra banda— i m'estimava molt més les petites peces de terra familiar que hi havia a Pradell —la Coma amb la font i els Esquarts

amb el barranc flanquejant-los— que l'enorme botiga del carrer Llovera, fundada pel meu pare amb dos companys més, dependents de cal Marquet tots tres. El senyor Marquet era de Riudoms, fill de pagesos hortolans i, com tots els botiguers de Reus, cabaler que havia hagut de deixar les minúscules terres familiars a l'hereu. Quan el pare i els seus socis decidiren establir-se, amb molt pocs diners, a les espaioses cotxeres de la casa Bofarull —enorme baluerna amb una portalada, una escalinata i un saló notables— volien imprimir a l'establiment un caire refinat, que no tingués cap residu de regust hortolà. Com que els lligams no arribaven per fer cap mena de decoració tirant a fastuosa, se les van emprendre amb el nom. Volien que la botiga es digués «Le chic», com un comerç de Luchon, la fama del qual els havia arribat no sé pas per quin conducte. Però a la part vella de Reus ja feia molts anys que existia una botigueta de roba rústega que anomenaven a «cals xics». El *chic* de Luchon i el xic dels xics, evidentment, no tenien res a veure; malgrat tot, la semblança destruïa el possible caire suggestiu del mot francès. Així és que decidiren retolar la botiga amb el nom de «Las Américas», la pompositat del qual esborrava qualsevol idea d'esquifidesa i semblava prometre abundàncies a dojo.

De fet, el Colegio de la Presentación era una escola per a *señoritas* i també, subsidiàriament, per a altres noies. Els nois, també *señoritos* —dit, oficialment, en veu alta—, només eren acceptats al parvulari, i així l'establiment se n'alliberava abans de la pubertat, evitant una possible i molt temuda font de problemes. Si deixem a part el pretès olimp de les persones grans, els alumnes, a l'escola, estaven dividits en tres castes molt ben definides. Les alumnes per antonomàsia, *las niñas ricas*, com la plebs infantil les denominava per elemental deducció, *los niños*, simplement tolerats, i *las niñas pobres*, acceptades com un sacrifici caritatiu per la institució. Les alumnes de pagament tenien les classes instal·lades a la banda principal de l'edifici i passaven les hores d'esbarjo als jardins espaiosos on hi havia una reproducció, feta amb cagarrines de pedra artificial, de la gruta de Lorda. Les dues classes de *las niñas pobres* —oficialment anomenades així, encara que l'altra espontània designació, la de *las ricas*, sorgida del contrast, estava rigorosament prohibida— es trobaven situades a l'ala més poc visible, amb sortida a un carrer sense empedrar. Els nois rebíem la classe en unes sales situades entre mig de les dues castes, com si accentuessin i rubriquessin, i així devia resultar, l'ostensible i volguda separació. *Las niñas ricas* duïen un uniforme que pretenia ser luxós, amb barret i tot, i diferent a la primavera de l'hivern. *Las niñas pobres* duïen una bata caqui, un color no gens afavoridor. Les dues castes no tenien cap mena de relació. *Las niñas pobres* jugaven en un pati interior, on només hi tocava el sol els mesos de maig i juny. Les monges que els donaven classe eren visiblement de la mena subalterna, del mateix tipus que la monja cuinera i la monja planxadora de toques.

En aquestes condicions, jo arribava a pensar que una senyora i una dona eren dos éssers diferents. M'ho va aclarir molt aviat la Teresa, la minyona de casa, enèrgica i intel·ligent, i ho va fer amb quatre crits i no vaig necessitar mai més cap mena d'aclariment. Jo anava penosament a l'escola. Hi estava rigorosament prohibit anar al wàter —a «l'excusat», a la comuna, com deien, llavors, la majoria de nois, tots petit-burgesos, tret de quatre lluminàries més enriquides— i se'ns portava a orinar en fila una vegada al matí i una altra a la tarda. Les prohibicions produïen autèntics drames d'inoportunitats fisiològiques per als qui anaven fluïxos de ventre, sense que això entindrís

la disciplina. Estava prohibit beure aigua, però al mes de juny, al final de l'esbarjo de la tarda, la monja-sergent treia un cantiret i amb les seves mans, en filera i per torn, ens feia beure a galet amb un límit màxim de tres glops per cap. Allí només es parlava en castellà o en francès, i ni per broma sonava un mot català —encara que de plegar en deien «doblar»— si no era l'hora de l'esbarjo o en les converses en veu baixa durant l'hora de classe. El càstig màxim era ser dut i passejat per les classes de les noies econòmicament rendibles, amb unes orelles de ruc fetes amb paper d'embalar. Una vegada que la pretesa ruquesa de l'alumne va passar tots els límits imaginables, el càstig es va recargolar. El protagonista, en lloc de ser passejat per les classes de les alumnes genuïnes, va ser exhibit, per a inri insuperable, a les classes de *las niñas pobres*.

A casa, la vinguda de la República havia causat una profunda satisfacció. L'alegria del carrer era, també, dins de casa nostra. Hi havia, en els primers temps, fins i tot, emoció. Els sentiments ens els encomanava el pare, un home obert i cordial, nacionalista romàntic i republicà totalment convençut que amb la república s'havien d'atenuar, fins al punt màxim que a ell li era possible d'imaginar, tota mena d'injustícies i que havien de desaparèixer totes les corrupcions de l'antic règim. El pare m'havia fet repetir com un lloro, a desgrat de la mare, «m'estimo tots els meus cosins tret d'un que no es cosí sinó Primo». La frase es referia al dictador Primo de Rivera, és clar, i el numeret es va repetir un parell o tres d'anys, en una època que, llavors, ja anàvem oblidant perquè les coses feien via.

A casa estimàvem Francesc Macià, però no compartíem l'adoració ingènua de les fórmules més populars. Ens havíem fet un Macià a la nostra imatge i així anàvem tirant en les converses a taula, a l'hora de dinar, les quals gairebé sempre tocaven el tema polític, i en les quals, la meva germana i jo —teníem una altra germana que llavors era de bolquers— podíem ficar-hi cul·lerada sense haver d'aguantar «parrafades» allisonadores.

El president Macià va venir a Reus en plena epidèmia de xarampió i jo, malalt, no vaig poder veure'l. Mentre tot Reus s'abocava al carrer, una infinitat de nois i noies van haver de romandre al llit, aplanats, mig oblidats, amb balcons i finestres tancats i barrats i amb la llum filtrant-se a través d'un drap vermell per mor que el xarampió no els afectés la vista i trasbalsats a causa de les tisanes de cabells de panotxa que els feien ingerir perquè orinessin sense entrebancs. Me'n vaig rescabalar amb molt poc èxit per la festa major, amb motiu de la qual va tornar el president per unes hores i va anar al camp de futbol, al número fort de la festa: el partit Barça-Reus. En aquest moment se'm va presentar un dilema important: volia veure el president de prop i volia, també, amb moltes més ganes, contemplar en persona, en presència corporal i viva, el Samitier. Entre les vacil·lacions, es va reprendre el partit i em vaig quedar penjat perquè només vaig filustrar, entre braços i cames i cossos que em premsaven, una màniga del vestit gris del president, i això va ser tot.

Pel juny del 31 vaig acabar del parvulari de les monges, i per l'octubre vaig fer cap als *padres* de la Sagrada Família, l'orde religiós masculí esta-

blert a Reus amb un col·legi d'indubtable fama. El col·legi, anomenat de Sant Pere Apòstol, era al capdamunt del carrer de Castelar, i en tots els aldarulls polítics i socials, més o menys revolucionaris, s'exposava, a crits, la intenció d'anar-hi a calar foc perquè era considerat reducte del pitjor reaccionarisme. El secular corrent anticlerical quedava polaritzat pels *padres*, els quals devien rebre les primeres invectives, segurament, dels mateixos lerrouxistes, amb els quals van anar tan amarinats durant la campanya electoral per a les eleccions del 16 de febrer del 36. De fet, però, aquests *padres* eren més pròxims al poble que les monges de la teula, i els que jo vaig conèixer eren d'un reaccionarisme més aviat aigualit, amb les corresponents passades de catalanisme sensibler, no gaire d'acord amb la figura del frare trabucaire i absolutista que se'ls atribuïa. Malgrat els atenuants, la feina no els sortia gens ben feta i les obres resultaven amb motlle de trabuc. El col·legi instruïa, amb més o menys fortuna, segons les virtuts personals de cada capellà-mestre o de cada ajudant; però allí no hi havia altre mètode que el del clatellot i la palmeta, tot atenuat per una certa bonhomia i per unes decidides ganes de divertir la parròquia a base de futbol i, a les festes, cine, i teatre fet per un grup d'ex-alumnes i alumnes. Les sessions de cine eren memorables, amb *westerns* corejats pel públic, mà negra de l'operador quan la parella es besava, i còmica curta al final; el teatre era detestable, sense la més lleu espurna d'ambició artística, i el futbol era també de puntades de peu i pilotes fora. No sabien aprofitar cap ocasió per a formar la gent, i potser la veritat és que no sabien com dur-ho a terme. Tenien, però, la virtut de no ser fanàtics en matèria religiosa, i aquestes qüestions es resolien amb un esperit de compliment estricte, sense buscar-hi cap complexitat. El col·legi era també famós a la comarca. Els fills dels pagesos rics, els de dreta, hi enviaven els fills en règim d'internat. I els progenitors reusencs, tots ells molt poc o gens sensibilitzats en matèries pedagògiques, consideraven el col·legi com l'escola ideal perquè els nois s'esbargien, i es passaven la vida a l'establiment, fins i tot els dies de festa, matí i tarda, per mor del futbol i els *westerns* o el teatre, i, de passada, anaven acomplint les diferents etapes escolars amb un profit que, vista la tònica general d'instrucció, resultava, per als pares, més que acceptable. No cal dir que tret de quatre, si hi arribaven, persones singulars, la resta de la ciutadania ignorava qualsevol avenç que en matèria d'ensenyament es dugués a terme pels altres mons de Déu. Els resultats devien tenir el seu mèrit, perquè quan jo vaig conèixer l'escola (1932-36) l'únic mestre amb títol que hi havia era el capellà que feia de director. Els altres professors més il·lustrats eren també capellans. Però el primer ensenyament —abans d'arribar al comerç d'estar per casa i a les classes que es donaven per completar l'assistència a l'Instituto de Segunda Enseñanza— anava a càrrec d'uns senyors sense cap títol ni cap preparació ni cap, diguem-ne, orde sagrat, escollits no sé per quins mètodes i que anaven vestits amb una bata negra fins als peus, la qual venia a ser una mena de sotana, i que eren anomenats *hermanos*, amb fonètica castellana, per la gent de llengüatge refistolat, i «harmanus», com sona, per la despreocupada host restant. No vaig sentir mai que ningú els digués germans o germà tal ni germà qual. Aquests homes eren uns éssers singulars, condemnats i resignats a una eterna segona fila, molt poc joves tots ells, cosa que explicava la renúncia a qualsevol ambició, i que destacaven didàcticament per la potència i la freqüència dels mastegots que repartien entre els alumnes. L'esgraonatge dels seus coneixements anava d'acord amb el nivell de les classes que se'ls

assignaven, i així l'ajudant de coneixements més escarransits s'encarregava dels pàrvuls i anant seguint i tothom content.

Tothom content, però, cal dir-ho, no sempre. Com va succeir, per exemple, en el cas del pseudo-frare Domingo. Aquest senyor s'encarregava de la primera classe, dels pàrvuls, i feia servir la seva autoritat per a esplaïar les inclinacions homosexuals sobre algun alumne més infeliç que els altres. Quan es va descobrir l'afer, l'escàndol va ser considerable. La ciutat es va commoure i les forces anticlericals més esqueixades van engegar la seva traca. Encara que la majoria d'alumnes no acabàvem d'entendre de què es tractava, perquè en molts grups de criatures ciutadanes la informació sexual era pràcticament nulla, tothom va copsar que l'assumepte rajava brut i seriós. Pel carrer trobàvem, sovint, alguna colla que, quan ens reconeixia com a alumnes dels *padres* ens demanava, a crits, si l'«harmanu» —indefectiblement— Domingo ens havia passat per les armes. Nosaltres ens escapoliem, avergonyits de no sabíem ben bé què, encara que d'aquest senyor n'havíem rebut algun carxot inoblidable, perquè, a més dels pàrvuls, acomboïava els ramats de nois de l'escola que anàvem i tornàvem amb l'autobús de l'establiment.

L'aula on actuava aquest senyor —fins que el van treure net— es trobava, per cert, en una mena d'apèndix vergonyant del col·legi, junt amb dues aules més. Separats per un carrer molt secundari, els *padres* tenien llogats, darrera l'edifici principal, uns antics magatzems de vi amb un pati molt espaiós, que servia de camp de futbol, amb portes gairebé de reglament, encara que sense xarxes. En aquestes dependències d'ordre inferior hi havia les aules dedicades a primer i segon grau i una darrera aula que s'anomenava classe quarta. Les mensualitats que pagaven els alumnes d'aquest recinte eren més econòmiques que les que es cotitzaven pels estudis que s'impartien a l'edifici principal. Allà, a la part més noble, es començava per una classe tercera que venia a ser com una mena d'aspirantat per a cursar batxillerat o peritatges i es continuava per les curioses classes de reforç a les lliçons que es donaven a l'institut o per uns estudis que mai no s'acabaven de compassar, malgrat les promeses dels *padres*, als de l'Escola de Comerç de Barcelona. La classe quarta, la dels més grans de l'àrea menytinguda, servia per a enllestir, amb molt poca fortuna, el període d'ensenyament primari. Aquestes classes, ateses amb no gens d'entusiasme per l'equip docent dels *padres*, malgrat que tenien una mitjana de setanta nois per aula, posseïen un indubtable privilegi sobre l'escola *mater*: gaudien d'una clara autonomia i a l'hora de l'esbarjo es permetien sortides al carrer per comprar cacauets a l'hivern i gelats al bon temps amb l'afegit sempre atractiu de vagarejar per les vies públiques encara que només fos per curta estona. El veïnat mantenia, amb professors i alumnes, unes certes relacions, de vegades cordials, de vegades hostils, les quals produïen algun fet destacable, cosa que mai no succeïa a l'entorn de l'edifici principal, investit d'una severa dignitat.

D'aquestes relacions de veïnatge el fet més sobresortint i colpidor va ser la venjança d'un personatge de l'alumnat, particularment rebel i amb fama d'insolidari que s'havia passejat per totes les escoles de Reus i llavors anava a la segona classe dels *padres* encara que ja tenia deu o dotze anys. El noi era rabassut, gairebé rodó, i resultava una barreja de Guillem Brown i d'un Charles Laughton infantilitzat, amb expressió ferrenya i antipàtica i un lleu inici de somriure càustic que li salvava la fesomia del rebuig total; aleshores mantenia un odi implacable als vidres i a les bombetes, els quals ajusticiava amb un tirador de goma i grampillons com a projectils; professava una es-

pecial antipatia a una veïna de la casa que tocava als magatzems-escola, a la qual no quedava cap vidre sencer dels que es trobaven dintre d'un angle de tret assequible per difícil que fos. La dona va queixar-se repetidament als professors i el franc tirador va ser apallissat més que abundantment, amb molt de gust per cert. El reu volia venjar-se. Sotjà la veïna durant uns dies i descobrí que quan anava a comprar, a mig matí, amagava la clau de casa, per no perdre-la, sota l'estora de la porta del pis. Va esperar el moment oportú. Quan va saber que el pis era buit, coincidint amb l'esbarjo, va entrar-hi i va perpetrar la seva venjança. A la tarda, la veïna, mig malalta, desfeta en plors, va irrompre a la subescola i a crits va formular la denúncia. En anar a fer la compra deixava al foc lent l'olla per al dinar familiar. Com en tantíssimes cases, d'allí se'n treia el brou per a una sopa i després se'n menjava l'escorregut. Entre les basques i els esgarips d'ira, hom va poder endevinar que l'apallissat, en entrar al pis, havia desallotjat la budellada, curosament, dintre l'olla —és a dir, s'hi havia cagat—, tot tenint un compte exquisit de no tocar res més de la llar envaïda ni deixar cap rastre. Els veïns engoliren la sopa i no van descobrir la intervenció del noi fins que van menjar l'escorregut, i ho van descobrir perquè el personatge, segons deduccions, evacuava ordinàriament els sòlids productes d'un estrenyiment contumaç; vull dir que cagava dur. El protagonista no va poder ser castigat. A la tarda ja no havia tornat a l'escola i no s'hi va acostar mai més.

Els alumnes més presumptament o presumptuosament refinats començaven als *padres* per la classe tercera. Aquesta classe, a la meua època —vaig entrar al col·legi a vuit anys, a la tardor del 31, i en vaig plegar, i es va plegar la casa, a l'estiu del 36— era situada en una aula espaiosa, a peu pla, en entrar a l'edifici principal a mà esquerra, molt ben il·luminada i ventilada, amb finestrals situats a gran altura. Allí, l'ajudant —perquè tampoc no tocava, encara, capellà en aquell nivell— era molt més endreçat que els altres elements del seu rang religiós didàctic. No sé pas quins estudis devia tenir, però de segur que no posseïa cap títol acadèmic, perquè en aquell ambient ningú no gastava cap pudor de cara a la modèstia i el títol que fos hauria estat ben airejat. Malgrat això —d'una importància, en tot cas, global—, l'home era vivaç i amb una certa dosi de coneixements que sabia transmetre amb indubtable traça. Gastava, però, una suficiència excessiva i es feia veure pròdigament, tot i que tenia una figura escassa en tots sentits. Al nas dels nois posseïa més densitat que la resta dels ajudants sense ordres religiosos —cosa que era certa— i gairebé ningú no li deia «harmanu», com, pel costum, li hauria correspost, sinó *padre*, denominació que només es concedia als capellans. Potser també se li deia *padre* perquè era l'únic seglar dels disfressats amb sotana que tenia algun protagonisme en les funcions religioses. Evidentment que no deia missa ni confessava, però pujava a la trona per a llegir els avisos o per a dir les pregàries del mes de Maria. L'home remenava tot el col·legi i n'era considerat un element sobresortint; les seves lliçons resultaven profitoses: els alumnes assimilaven i, malgrat que es gastava el funest sistema pedagògic de la competició, la classe tercera tenia un prestigi de recinte privilegiat, tot i que aquest seu responsable i galvanitzador era d'un caràcter arrauxat i irreflexiu, per la qual cosa no encertava a encarrilar el tracte amb els alumnes poc fàcils. Aquest professor, pare, germà, mestre o ajudant, devia ser bastant jove, llavors —no devia arribar pas a la trentena—, i disparava

sense engaltar; vull dir que era poc mesurat de llengua, poc contingut, i era capaç d'explicar la setmana entrant a qui volgués escoltar-lo, però només pegava als alumnes excepcionalment, cosa meritòria en aquells esglaons.

Sense cap dubte, dintre l'ambient dels *padres*, vaig començar a sentir parlar de política d'una manera diferent que a casa. Em vaig interessar per fer teatre i això em va portar a freqüentar els ex-alumnes, gent molt jove però ja més gran de divuit anys. A casa es parlava amb respecte dels polítics. El meu pare es decantava per les esquerres nacionalistes —l'avi pastisser era republicà federal i al poble anava sempre a missa però mai a les processons—, però la meva mare sentia una gran admiració per Cambó i per Ventosa i Calvell. Conseqüentment, estàvem subscrits a «La Humanitat» i a «La Veu de Catalunya». El pare estava afiliat, des dels temps de Prat de la Riba, a l'entitat local Foment Nacionalista Republicà, adherit, l'any 31, a l'Esquerra Republicana. La mare, filla del sastre de Maials —més conservador que l'avi pastisser però que no anava a missa—, es va afiliar, a instàncies del pare, a qui feia gràcia el contrast que això representava, a la Lliga Catalana, secció de dones. Ni l'un ni l'altre no anaven a les reunions de partit i tenien una militància molt platònica. Però les converses sobre política a la taula de casa tenien una molt moderada condició de debat i nosaltres, la meva germana i jo, assistíem encuriosits a l'intercanvi d'arguments. Al meu pare el satisfieia que la seva dona tingués criteri polític, encara que fos d'una graduació molt modesta, i suposo que es devia adonar que a nosaltres, els fills, ens devia allisonar favorablement el to cordial de les petites controvèrsies.

Als *padres*, però, la cosa anava molt diferent. Encara que, com ja he dit, hi quedava molt poc rastre de mentalitat de frare trabucaire, en l'àmbit extraescolar, no hi tenia cabuda, ni ningú no intentava d'entrar-hi, cap element que no fos de dreta. En aquest àmbit format pels capellans, algun ajudant i un bon nombre d'ex-alumnes, hi vaig tenir accés —ja ho deia abans— a través del teatre. El club, o l'associació, d'ex-alumnes tenia caràcter religiós i d'adhesió al col·legi, però, més que res, era de caire recreatiu, amb una secció esportiva i una secció dramàtica. S'ajuntaven a aquests antics alumnes els nois més grans de l'escola i els qui, com jo, formaven part de l'elenc teatral. Tots els exs, sense excepció, eren afiliats a les joventuts de la Lliga; alguns eren de procedència carlina, però es dissimulaven amb complaença entre els lligaires. Tota aquesta gent, encoratjada pels *padres* més joves, bescantava, sense cap mirament, els polítics de l'esquerra burgesa i deia barbaritats dels polítics revolucionaris. Jo assistia als assaigs de les obres de teatre que anàvem fent escadusserament i amb molt poc entusiasme, assaigs que s'allargaven moltes hores per mor de les converses sobre política. D'afecció al teatre, n'hi havia molt poca. En tot cas, ganes de lluir en aquells que es consideraven bons actors o d'exhibir la figura. Del teatre que volia ser autèntic, del teatre que jo llegia, moltes vegades d'amagat perquè ho feia en lloc d'estudiar, i que m'arribava per mitjà de les obres que el pare tenia de Pitarra, Guimerà o Ignasi Iglésies, d'aquest teatre que se m'insinuava en els petits volums, als *padres* no n'existia cap vestigi; res de res.

Als *padres* fèiem *Els pastorets* del senyor Pàmies i les obres dramàtiques més convulsives de la Renaixença. Era un teatre esperpèntic sense proposar-s'ho, balbucejat per uns actors que no se sabien el paper, protagonitzat pels apuntadors de torn que s'esgargamellaven, embolicats per uns decorats tremo-

losos i descolorits, insòlitàment il·luminat per uns punts de llum que sempre actuaven a destemps, però acollit amb entusiasme generós per un públic incondicional nodrit pels familiars dels actants o per nois que no tenien altra alternativa que aquell espectacle o les inacabables partides de parxís a la taula del braser de casa. Aquest teatre només admetia les dones com a espectadores, mai com a actrius, fet que obligava que la ineludible Mare de Déu dels pastorets fos sempre un adolescent ros i d'expressió suau. Malgrat, però, la bona voluntat del públic, els *westerns* tenien una preferència esclatant i s'agraïa amb tota l'ànima que els experiments dramàtics resultessin tan esporàdics.

A desgrat de tot, a mi el teatre em tenia el cor robat. I m'hi vaig incorporar amb entusiasme quan, tot just iniciat el curs, van passar delegats de l'elenc a demanar voluntaris, presumptes actors. Em van fer una prova, a base d'aprendre'm de memòria un fragment en vers, que, després, vaig haver d'amollar davant d'una mena de despreocupat i minúscul tribunal i vaig ser acceptat amb tots els predicaments favorables. Havia de debutar en un drama terrorífic —sense cap dona, és clar—, que es titulava *Els mesells*, i jo havia de fer un paper secundari de noi atuit per les adversitats. Però no hi havia manera d'aprendre'm la lletra. Les frases no em semblaven tenir cap sentit i, a més, me les van donar aïllades del text, amb els finals de les que precedien les meves intervencions, en un folis mecanografiats. S'havia d'estrenar un diumenge de novembre i el dilluns abans encara no s'havia fet cap assaig, perquè els altres actors, tots grans, se sentien molt segurs de la seva comesa. El dimarts vaig caure al llit amb febre; però el divendres ja només em quedaven unes dècimes. Vaig emprendre-me-les novament amb el «paper», però no hi havia manera. El dissabte vaig trencar l'ampolla de l'esperit de vi i la tinta de còpia del text turmentador es va escampar de forma que la lectura es feia gairebé impossible. I jo encara no havia aconseguit concentrar-me en les frases, per a mi esotèriques. Les ajudes familiars no em serviren de res. I les nits del divendres i del dissabte les vaig passar somiant que m'enfrontava amb un públic adust i hostil sense aconseguir treure'm les paraules de la boca. Al matí del diumenge, dia de la representació, vaig sofrir una recaiguda fulminant; estava a més de 39 de febre, gairebé a 40. Em va substituir un noi més gran que tenia una extraordinària habilitat a deturar l'obra quan li tocava parlar i parar l'orella a les modulacions de l'apuntador per a repetir-les impecablement. No hi va haver cap drama de portes enfora, tret de la peça renaixentista, que sí que ho era, i molt, de dramàtica.

Tot i que el debut frustrat va deixar un mal gust de boca molt perceptible, vaig acceptar la nova oportunitat que se'm va oferir: el «rol» d'arcàngel Gabriel als pastorets del senyor Pàmies: *L'Estel de Natzaret*. Escarmentat com estava, em vaig aprendre volant els textos, que eren dues notables tirallongues amb poc o gens de diàleg: l'anunciació a Maria i l'anunciació als pastors. Vaig assimilar la lletra que em tocava amb tanta passió i amb tanta fe, que la deia, fins i tot, amb tres faltes mecanogràfiques que se li havien esmunyit al copista. Els assaigs eren caòtics i els actors tenien moltes més ganes de xerrar que de preparar l'espectacle. Sempre s'assajava la peça des del bell començament i mai no es passava de la meitat, perquè a cada sessió se'ns feien les dues de la matinada sense que arribéssim a la segona part. A ningú se li va acudir mai de distribuir els assaigs d'una altra manera. Hi havia molt pocs debutants i la majoria d'actors coneixien l'obra més malament que bé, però la coneixien i l'havien fet moltes vegades. Em vaig estrenar amb el pap

ple del dinar de Nadal. Jo comptava amb un lliri per a la primera intervenció, i amb una espasa de fusta, amb la fulla ondulada imitant un raig flamíger, per a la segona, i amb un vestit de setí amb el qual em pelava de fred. Vaig etzibar sense fre i amb veu audible les paraules de l'anunciació a l'adolescent de torn vestit de Verge Maria; però la segona intervenció no sabia quan havia de ser i ningú no me'n deia res, perquè entre bastidors hi havia un rebombori extraordinari, amb focus i fils elèctrics, grups de nens amb veus angelicals al costat de l'harmònim i frares nerviosos que es bellugaven d'una banda a l'altra fent tremolar els decorats a cops de sotana. El director per a aquella ocasió excepcional dels pastorets era un home gran que no tenia res a veure amb el col·legi. Feia, a més, de Satanàs, el paper més important, i, des de l'escenari, mormolava les ordres a mitja veu, entre frase i frase de l'obra. Quan la representació ja era avançada i tot el poble pastorívol era, en rotllana, a l'escena, els va comparèixer Satanàs, com el text requeria, el qual els exhortà contra el Messies, fins que el del focus —tocava fer-ho— l'encegà amb un raig fulminador i Satanàs va caure retut. Des de terra, recargolant-se, l'home deia: «L'àngel, l'àngel.» L'àngel no sortia. Els segons es feien llargs. Finalment, el Satanàs-director, exclamà amb veu de tro somort: «L'àngel, collons!» A mi em va semblar que aquella era la meua. Vaig sortir a escena i vaig engegar la segona tirallonga. Ho havia encertat i allí em vaig quedar en plena gaubança fins que em van estirar des de dintre perquè la meua feina ja havia acabat i ja feia estona que hi sobrava.

A partir de les sis representacions dels pastorets, per les festes de Nadal, amb el teatre més ple del que estava sempre, vaig passar a ser una mena de *vedette*, la de torn, destinada a fer els papers infantils més destacats. Als meus pares els encantava que fes teatre, però patien perquè els corrents d'aire resultaven una amenaça de pulmonia. Em sembla que la meua tarda estel·lar va ser en una festa de la Sagrada Família, en la qual vaig protagonitzar *Quadrats de la vida de Jesús infant*. Aquell dia, quan em canviava a la classe que feia de camerino, perquè la mare no es queixés, van encendre esperit de vi, prèviament escampat per terra, cosa, per a mi, insòlita, però que no estava gens disposat a admirar, car la por que em feia l'escena em tenia totes les potències absortes. En acabar la representació, el capellà director, el mestre amb títol, va dir als meus pares i a mi que en aquell moment m'ajustava els calçotets de sarja: «Ni el mateix Jesús que hagués baixat del cel ho hauria fet millor.» L'home va fer l'afirmació amb les mans creuades i la mirada al sostre. Efectivament, la meua trèmula interpretació havia colpit totes les ties-àvies de la sala, mentre els meus condeixebles somiaven amb la pel·lícula de Rin-tin-tin que ja estava anunciada per al pròxim diumenge.

Al carrer les coses s'anaven embolicant, d'acord amb tota la història d'aquells quatre anys gairebé justos de República i de lluita per l'estatut d'autonomia i de la tan curta possessió de les lleis autonòmiques, mesurant-ho, plegat, des del 14 d'abril del 31 al juliol del 36. Van passar molts trasbalsos, moltes convulsions: mai les aigües no van estar del tot quietes. Com un símbol rudimentari, la nostra atenció pre-adolescent anava pescant el ressò del que passava, si bé molt entelat i no gens paït, sí, almenys, endreçat cro-

nològicament, perquè els fets tenien prou caràcter i anaven deixant rastres i senyals.

A casa l'entusiasme s'anava esvaint i començaven les preocupacions per la crisi econòmica, els temors de la mare per una presumpta persecució religiosa, el rau-rau del pare per la por que l'esquerranisme burgès no concedís massa terreny al que ell en deia «revolucionarisme exaltat». Va passar el 6 d'octubre del 34, amb la frustrada insurrecció del govern de Catalunya, i les vacil·lacions entre la perceptibilitat del sentiment nacional i el pànic al desordre, marcaven, a casa, les converses, destenyides ja de qualsevol optimisme cívic.

On eren els «revolucionaris exaltats»? Evidentment, molt lluny del món que jo coneixia, tan allunyats, però, com les altres temudes forces que ja s'insinuaven al voltant del «noi», o del «xic del Primo de Rivera», per dir-ho també amb paraules del pare quan es referia al fill del dictador que havíem patit fins feia poc; és a dir: quan es referia al fundador de la Falange, al José Antonio, vet-ho aquí.

Els revolucionaris eren lluny de nosaltres, a una enorme distància. Els primers que vaig conèixer, sempre remots, eren els onze components de l'equip dels «marxistes», que jugaven el campionat juvenil local i els tocava enfrontar-se amb el Col·legi de Sant Pere Apòstol, el dels *padres*. Per la banda de capellans i seguidors, aquesta confrontació tenia un vessant amb caràcter de lluita per la fe i un altre vessant de pur *fair play*, que els semblava donar mesura del propi grau de civilització. L'equip dels «marxistes» jugava amb samarreta roja, i sospito que ells s'encaraven, també, a aquell esdeveniment amb una actitud semblant, des de l'angle oposat, a la que adoptaven els *padres*.

Vaig començar a fixar-me en els cartells que els «revolucionaris exaltats» enganxaven per les parets. Els primers a cridar-me l'atenció eren fets a mà, en català, i em semblava detectar-hi alguna falta d'ortografia. Pertanyien al Bloc Obrer i Camperol, i sempre, o quasi bé sempre, eren crides que convocaven al seu local del carrer del bisbe Grau, carrer al qual, invariablement, denominaven en l'escrit «carrer Obispe Grau»; aquest «obispe» em tenia desconcertat, perquè no sabia si atribuir-lo a irreverència o a desconeixement; en tot cas, em xocava l'obligada concomitància entre el bisbe i els del Bloc.

Ara veig que en aquella època existia una enorme distància entre la dreta trabucaire i l'esquerra revolucionària. Potser no hi cabien miracles. Potser calia que moltíssima gent passés per una gradual desintoxicació que els conduís a desitjar de debò una transformació total. Però em sembla del tot cert que en aquells quatre anys de República, la gent que jo coneixia —la fauna petit-burguesa i menestral, l'única amb la qual jo tenia ampli contacte— volent-ho o no volent-ho, anava millorant de fesomia. Quedava gent cavernícola, afermada a vells terrors, que temien per la vinguda de la fi del món com a càstig general pel fet que el govern havia ordenat treure la creu a les escoles estatals, però els esglaonaments s'anaven endreçant. Els rics de Reus feien molt poc efecte i les admiracions es desplaçaven cap als homes de professions liberals que destacaven i cap als polítics locals de mentalitat oberta. Cada cop es donava més mèrit a la higiene, a l'esport i, no cal dir-ho, al vernís cultural. Els llibres de color taronja de les edicions Proa anaven entrant a moltes cases. *Laura a la ciutat dels sants* iniciava la substitució de les novel·les de Folch i Torres, i, per aquest camí, un nombre de persones no lletraferides anava donant un cert volum a un mínuscul corrent esperança-

dor. Reus, en un parell d'anys, va obrir dues piscines pràcticament públiques, amb dos equips nombrosos de nadadors. I els nois i les noies de les escoles del govern passaven moltes hores a l'aire lliure i als camps d'esport. A la platja es van iniciar les colònies escolars. L'aigua i el sabó corrien molt més *per capita* que pocs anys abans, i sembla estrany que aquest exercici d'higiene íntima anés relacionat amb la higiene mental, individual, familiar i col·lectiva.

Amb tot això, jo ja havia fet cap, des de l'octubre del 34, a l'institut —Institut Nacional de Segunda Enseñanza—, situat a la part baixa de Reus, a l'antic convent dels franciscans. El primer que vaig haver d'aprendre en la noble institució va ser que els parterres eren intocables. A la tarda continuava anant als *padres*, però al matí havia de resistir les quatre classes reglamentàries i evitar, igual que tots, com d'escaldar-me, que en sortir de les aules no trepitgés els parterres del pati. La petjada a l'espai conreat del voltant dels tarongers bords, o del brollador amb basseta i peixos de colors, era considerada, si t'agafaven *in fraganti*, com un delictes mercedor d'amonestació; la tercera amonestació equivalia a un suspens d'història natural. El director de l'institut era un terratinent a la mida del camp —no gaires hectàries, però bones—, catedràtic d'agricultura, assignatura suprimida dels plans d'estudi vigents en aquell moment, el qual havia passat, sense perdre la càtedra, a professor de ciències naturals. Em sembla que era un autèntic cacic de l'ensenyament a Reus. Els professors, calia que li fossin addictes, o almenys actuaven com si n'estiguessin convençuts. Era un polític d'un conservadorisme considerable, membre de la Lliga perquè era el partit de dretes que proporcionava un millor suport, amb un tènue liberalisme verbal, assimilat, evidentment, a contracor, lluitador tenaç pels seus objectius, i va organitzar amb un cert regust castrense l'alumnat de l'institut, on era obligatori portar un casquet negre de tipus legionari, amb les borles i els vius de diferent color segons el curs, i era reglamentari saludar militarment els professors en creuar-s'hi pel carrer. Aquest destacat personatge de la vida reusenca va exiliar-se poc abans d'iniciar-se la guerra del 36, i en traslladar-se a la zona franquista fou ràpidament nomenat director de l'institut de Burgos, malgrat la seva vinculació al catalanisme de la Lliga, i reintegrat a la direcció de Reus tan aviat com va acabar la lluita.

Incorporat a la ramaderia de l'institut, els moviments col·lectius a base dels quals s'organitzava el funcionament d'aquella casa em deixaven atabalat. Allò no s'assemblava gens a les altres escoles que havia conegut abans, on no et deixaven de petja des de l'entrada fins a la sortida. El pati amb claustre que centrava l'edifici era l'espai on desembocava, es concentrava i, quan convenia, es distribuïa, la host de l'alumnat. Les aules de la planta baixa donaven al claustre directament, i les classes duraven una hora escassa per assignatura, com a tot arreu, em sembla. En els deu o quinze minuts que hi havia d'interval, tots els nois i noies feien cap al jardí i al claustre, incloent-hi els qui rebien la ciència al primer pis, que connectava amb la planta baixa per una escala molt ampla de comodíssima ascensió i de davallada girebé toboganca. Certament que encara hi havia més dependències, fins i tot unes que, llavors, feien, de forma provisional, de locals per a l'ajuntament, i un segon pis que llavors ni s'habitava i una ala del primer realment inaccessible perquè era destinada a museu de ciències naturals, amb bèsties dissecades, on només treballaven les arnes i els corcs. Però tot això eren espais pràcticament difunts.

On veritablement hi havia vida era al pati i als claustres, una vida arremolinada i atabaladora pels nois més petits —i en aquesta etapa que intento explicar els meus companys immediats i jo teníem entre deu i dotze anys—, però evidentment una vida en ebullició sorollosa i plena de gas a tota pressió.

Una de les primeres coses amables que vam descobrir per a consolar el nostre ànim una mica desvalgut va ser el carretó on venien neules i cacauets, plantat invariablement a la portalada del casalic de les nou del matí a quarts de dues del migdia. Tots teníem molt poc diner, i quan arreplegàvem una moneda eren peces de coure de cinc o deu cèntims caracteritzades per la seva irrisòria capacitat adquisitiva. Aquest estat de butxaques desolades ens anivellava a tots; tan pelats anaven els fills dels petit-burgesos de Reus, com els dels pagesos de regadiu —els quals venien cada dia de casa seva i es duïen el dinar en una carmanyola—, com els fills dels pagesos del Priorat o de la Ribera, els quals eren aquí interns als *padres* o en règim de despesa en alguna casa particular.

Hi havia grups diferenciats i la gent que volia ser de casa bona feia petits escamots que volien ser selectes. Però això succeïa més vistosament amb les noies —de moment, ben separades, malgrat l'ensenyament mixt—, i anava molt determinat pel col·legi del qual es provenia i al qual es continuava anant per intentar assegurar l'aprofitament. La majoria de nois aviat superaven els imbecils convencionalismes i s'ajuntaven més aviat per similitud de gustos.

Encara que l'institut ens venia gran i, a les tardes, els del grup del qual jo formava part continuàvem anant als *padres* —eren els anys 1934, 1935 i la primera meitat del 1936—, el cert és que l'escola de capellans anava perdent, per a nosaltres, molt de pes. Aquesta simultaneïtat de radiacions didàctiques —en el nostre cas, institut/*padres*— era un costum enormement estès i tothom hi estava d'acord. Els professors de l'institut amollaven les seves lliçons amb un distanciament evident, com si els alumnes fossin estols de peixos, bellugadissos però silenciosos, als quals calia explicar les lliçons per obligació professional però des de fora, invariablement, de la peixera, donant per descomptat que algú conrearia després, amb més o menys encert, la llavor llançada displicentment. En una població com era Reus els anys trenta, amb un cens, comptant-hi la comarca, que no arribava als quaranta mil habitants i amb una esquistada massa escolar situada al segon ensenyament —no gaire més de cinc-cents alumnes— es comptava almenys amb sis centres que es dedicaven a preparar la gent per a la classe diària de l'institut. Això ho acceptava tothom: pares, mestres, professors del centre oficial —els nois i les noies no comptaven, naturalment— i la petita part de l'opinió pública que coneixia el tema. Per a coronar la qüestió, les famílies més benestants o les que volien aparentar-ho, contractaven, a més, un preceptor particular, en hores fora de norma, que acabava de galvanitzar els fills d'aquesta mena de gent tan responsable amb una tercera capa de les matèries considerades de major entitat. Els nois estaven aclaparats. De les nou del matí a la una del migdia, de les tres de la tarda a les set del vespre, i els privilegiats amb un parell d'hores més que els fermaven fins a l'hora de sopar, rebien el doll inestroncable de les ciències i les humanitats. No se sap quin vent devia ajudar a escampar les boires dels caps de l'alumnat reusenc de l'època, perquè no ha quedat notícia ni demostració que les fornades aquelles —i moltes de les que les van seguir, perquè el costum es va reproduir després de la guerra i es va

allargar molts anys— resultessin totalment estultes com era lògic que succeís. Els nois, però, només aguantaven dòcilment aquest estat de coses fins a catorze o quinze anys. La ruptura resultava sorollosa i espectacular i, salvant excepcions, costava uns anys de restablir l'equilibri.

Aquells professors de l'institut dels cinc cursos que van precedir la revol·ta —i segurament els seus, per a mi, desconeguts antecessors— estaven proveïts d'una molt quantiosa solemnitat. Gairebé sempre se'ls veia en grup, vestits de colors molt foscos, amb expressió severa, caminant en fila lateral de quatre o cinc figures, amb les mans plegades sobre la ronyonada. Per postres, quan topàvem pel carrer amb aquesta mena de cap de dol, havíem de saludar militarment. La pseudo-comissió permanent anava invariablement presidida pel director del centre, l'ex-catedràtic d'agricultura, un home alt que caminava encorbat i que mai no corresponia a les salutacions de la gent menor. Un altre dels elements, un personatge alt i hermètic, més ferreny que una paret de frontó, era andalús i professor de matemàtiques. La seva forma d'explicar a classe resultava d'una monotonia difícilment superable, i l'actuació de l'home era més o menys la que hauria pogut tenir un robot. Tot i que deia *mar* en lloc de *más* a l'hora de sumar, so potser pintoresc en un altre ambient, i que patia d'una bronquitis sorollosa, amb registres variats i insospitats de xantre amb congestió pectoral, les sessions resultaven molt difícils de resistir i l'única cosa grata que se'n pot recordar és que les classes finalment acabaven i la sortida era tot un goig i una deslliurança.

Formava també part de l'escamot directiu un capellà aragonès que explicava geografia i el bon home del secretari, incondicional del director i de fet, com a docent, producte de la seva política, perquè el secretari, ex-sergent d'infanteria, no pertanyia, d'origen, a la docència, sinó a l'administració. En incorporar l'estudi del francès al batxillerat, el secretari, aprofitant els seus coneixements, la seva voluntat i la poca quantitat d'aspirants i apuntalat per l'influent director, va passar a ser professor. Val a dir que l'ex-sergent va posar els cinc sentits a la feina durant tota la llarga vida d'ensenyant. Els alumnes li van dir sempre «Le petit homme» perquè era baixet. Resultava disret i curiós sentir-li recitar, amb una veu nasal forçada i tota la fe del món, poemes de versos curts i sonsors de Verlaine.

Hi havia algun altre professor que quedava al marge d'aquest front compacte i predominant —front que es constituïa tertúlia cada migdia en una llibreria del carrer de Monterols, la qual tenia concedida en exclusiva la venda dels llibres de text oficials del batxillerat— entre els quals hi havia, potser, l'únic ensenyant d'aquells temps que tenia la taleia de traspasar d'una manera humana el seu afecte pel que explicava als alumnes aparentment atents. Era un catedràtic valencià, de cognoms castellans, el qual va aconseguir que alguns compartissin una part dels seus entusiasmes; organitzava representacions de teatre —cosa insòlita en aquell institut, com tota altra activitat que no fossin les lliçons— i tenia com a feblesa una preferència per Blasco Ibáñez que mai no dissimulava.

A la classe de dibuix hi havia un duo curiós: el professor titular, valencià de parla castellana i amb cognom també castellà, i el seu ajudant, el senyor Pupilla, un pintor reusenc, impressionista ressagat, Tomàs Bergadà, repartidor de colors no mancat d'una modesta traça, el qual venia per quatre xavos els seus quadrets de bancals de blat tacats de roselles. El professor titular deia molt poques coses i caminava menys del que parlava perquè estava bal·dat. Ajudant i professor anaven sempre junts perquè vivien tocant l'un de

l'altre i molt a prop de l'institut. El senyor Pupilla era molt curt de talla, gairebé un nan, i tota la seva configuració recordava la d'un gnom segons la versió que en donen els il·lustradors de contes. Aquella parella resultava més aviat patètica, però també curiosa, possiblement per insòlita. No crec que arribessin a desvetllar el més mínim interès a ningú per les arts plàstiques. El que sí que van desvetllar, en tot cas, als més matussers, va ser una mena de terror a la tinta xinesa, que s'escampava amb molta facilitat per sobre les làmines de presentació indispensable per a l'aprovat, i també una altra mena de terror al fum d'estampa, un greix terriblement negre i multiplicadís que es convertia facilíssimament en senyals dactilars inutilitzadors de qualsevol intent de còpia, mínimament passable, dels models decretats. Aquests senyals eren perseguits implacablement pel pintor impressionista, el qual, amb l'accent que li pertocava, en espanyol del raval de Jesús baix o de Martí Folguera, deia, cada cop, molt sovint, que en detectava un: «*Yo tengo mucha pupila.*» I vostès perdonin.

Hi havia un home del qual resulta molt més difícil parlar, que era el senyor Porta. El senyor Porta resultava el personatge més complex i, potser, per tant, el més interessant, d'aquell zoo opac i feixuc. Em sembla que liberal; em sembla que noucentista; convençut que les obligacions cíviques eren cosa seriosa, devia ser recte i independent. El director el respectava a distància. El senyor Porta també era de Reus, com el director, cosa que feia més difícil, potser, el seu paper. Ensenyava física però es ficava, fins i tot, amb el llenguatge dels alumnes. Va emmalaltir i sabia que moriria i també ho sabíem nosaltres i el que estudiava era perquè tirava per sant. Va durar més del que ens pensàvem tots, i en acabar-se la guerra, quan van anular els estudis fets als centres de la banda legal i, per tant, dos cursos patits amb tot detall, l'home va aprovar tothom amb mostres clares de protesta per la bàrbara mesura. Quan va tenir tothom aprovat, va morir.

Per a escapar de l'institut, a més de la porta principal, hi havia la porta de la plaça d'Hèrcules, enganxada a les parets de ponent del casali. La plaça era gran, amb un lleuger desnivell i uns plàtans que patien set i que tenien poca fulla fins i tot al mes de juny, però llavors ja, amb prou feines, necessitàvem l'ombra; és a dir, que els arbres feien més aviat nosa, nosa per als partits de futbol especialment, que només es podien jugar amb pilota de goma. Però el que feia més nosa, aquells anys, era l'ajuntament. Hi havia les dependències municipals clavades allí per la lentitud de les obres de l'edifici que renovaven a la plaça del Mercadal. Aquella plaça més aviat esbalandrada i poc acollidora, que gaudia, juntament amb la font i la columna amb l'Hèrcules, d'un pavelló-mingitori circular, únic a la ciutat, d'aquells que s'airegen ran de terra i exposen a la possible curiositat pública els peus dels usuaris i el raig del líquid expellit, aquella plaça, malgrat les seves condicions poc afavoridores, va viure moments solemnes, moments històrics, i va ésser escenari de fets assenyalats. Passo de llarg com devia contrariar els dirigents republicans reusencs haver de proclamar la República, tan llargament i pròdigament esperada, en aquelles dependències gairebé vergonyants, o fer-hi la declaració del 6 d'octubre, o rebre-hi, abans, el president Macià. A nosaltres, però, em sembla que el que ens va impressionar més de tot el que hi va succeir va ser un fet que hi va ocórrer ja en plena guerra —devia ser l'agost del 36— i que va tenir per protagonista un personatge de tremp aventurer i de

fets singulars, entre circencs i heroics, el qual es va jugar la vida diverses vegades i allí la va perdre. Es tractava del nostre professor de gimnàstica dels *padres*, el sergent Guiu. Aquest home no tenia grans simpaties entre els alumnes perquè ens ignorava i només el coneixíem a través dels crits per a l'execució i el canvi de moviments i pels cops de xiulet. A més, llavors, entre la gent més liberal, estava de moda un altre professor més del dia, el Jesús Muntaner, una mena de Tarzan urbà de l'època, que l'any 29 havia estat campió d'Espanya dels 400 metres relleus. El Guiu, en canvi, era secardí i no gaire alt, encara que tot un nervi. Les seves tendències polítiques es poden endevinar fàcilment, perquè els *padres* amb això no es distreien: era un militar de dretes. La gent que havia de fer gimnàstica o n'havia de buscar un professor —i llavors la gimnàstica començava a estar de moda— més que pensar en els possibles coneixements, es deixaven dur per les inclinacions polítiques, i els liberals es decantaven pel Muntaner i els conservadors pel Guiu. Els dos homes, però, van sorprendre la parròquia amb una *entente cordiale*; van associar-se i van obrir un gimnàs. Hi va haver sorpresa general, i als qui els costava més d'aclarir-ho era a nosaltres, els adolescents, que estàvem en l'època d'intentar entendre els grans per a imitar-los. Aviat allò no va tenir importància i al gimnàs la convivència muscular i respiratòria funcionava sense problemes. On no hi funcionava era al carrer. En venir la insurrecció militar el sergent Guiu, juntament amb el capità Cuervo i un carlí molt conegut, anomenat Alfonso Navarro, en van protagonitzar la versió reusenca. La cosa va avortar en tots els pobles de les comarques de Taragona molt més ràpidament que en cap altre lloc de Catalunya. El senyor Navarro, el senyor Cuervo i el senyor Guiu van ser detinguts. El dia 23 o 24 de juliol es va saber, amb gran sorpresa, que el carlí Navarro i el capità Cuervo els havien matat. Això semblava impossible, perquè els qui ho havien fet s'havien d'haver saltat les lleis, i la gent estava astorada i esbalàida. L'alcalde, d'Esquerra Republicana, el senyor Borràs, conegut pel Borràs Llarg, es va desmaiar a les dependències provisionals del municipi en saber la notícia. Més endavant, després de múltiples desmais, va dimitir. Però en tots aquests esdeveniments havia succeït una altra cosa particularment insòlita. El tercer detingut, el sergent Guiu, destinat a seguir, simultàniament, la sort dels seus companys, s'havia escapat. Al pati de la presó, entre innombrables milicians, l'home va fer quatre salts inimaginables i no el van veure més.

Passem-nos ara de comentar amb detall el que va ocórrer els dies que van seguir la insurrecció i l'inici de la revolta. Però una de les moltes notícies apassionants era que les milícies no atrapaven el sergent Guiu. Un dia, però, una portera del raval de Sant Pere va albirar una doneta vestida de negre i amb mocador al cap a la qual se li veien uns pantalons mal arromangats que se li desplegaven pel damunt de la mitja. La dona, la portera, va tenir un esglai considerable i es va posar a cridar pensant que tenia al davant una aparició: era el sergent Guiu. Com que hi havia guàrdia pertot arreu, aviat van sortir milicians de tots els cantons i el senyor Guiu va ser descobert i arrestat. Amb totes les precaucions que les seves habilitats requerien va ser traslladat a la seu de les milícies antifeixistes, que era a l'Ajuntament provisional, a la plaça d'Hèrcules. Allí, s'hi va arreplegar de seguida una gernació. El sergent Guiu era portat cap a les dependències subjectat per dues dotzenes de mans. Però l'home, tot nervi, va fer un esforç considerable i no sé si encara amb el vestit negre o ja sense el vestit negre, es va desfer d'aquells neòfits homes

d'armes. Ràpid de reflexos i decidit d'idees, va enfilars el millor camí, cap a la part baixa de la plaça, on un carrer quedava per sota i la plaça acabava amb un marge. Es van sentir trets. Algú que no era el Guiu va rebre perdigones sense importància. Però un guàrdia d'assalt, genoll en terra, va disparar el màuser des del pedrís que feia de barana al final de la plaça, quan el sergent Guiu, ja bastant lluny dels qui l'havien detingut i a recer dels trets que la majoria de gent armada podia disparar-li, anava a tombar, en un esprint desesperat, cap als Escorredors, un corredor deshabitat que l'hauria dut ja directe als afores de Reus, prop de l'estació vella del tramvia. Va caure mort a l'acte. Va caure a dos pams justos de l'Àngel, el qual, malgrat el rebombori, havia tingut una necessitat peremptòria i estava cagant al començament dels Escorredors. L'Àngel, que ha fet de barber a cal Lloses, que ha viscut a les illes Canàries, a Santa Cruz de Tenerife, i que ha estat, fins i tot, guàrdia urbà, sempre ha tingut un color groc, trencat, molt evident. Tots els qui el coneixen d'anys estan segurs que aquest color trencat li ve de l'esglai d'aquell dia.

XAVIER AMORÓS I SOLÀ